

Горан АЈДИНСКИ

МЕНТАЛНО РЕТАРДИРАНОТО ДЕТЕ И НЕГОВИТЕ РОДИТЕЛИ

Вовед

Менталната ретардација е многу сложен човеков проблем и таков хендикеп кој ја погодува личноста како една биопсихосоцијална целина

Поаѓајќи од самата личност на ментално ретардираното дете неопходно е семејството како основен двигател на основните детски потреби и пошироката социјална средина да ги преземе сите можни мерки во решавањето и подобрувањето на оваа состојба.

Дали ментално ретардираното дете како рамноправен член на оваа заедница успешно ќе се интегрира и социјализира зависи од нас самите, од нашата спремност, желба и љубов да му помогнеме да се чувствува како и секое нормално дете, што тоа секако и го заслужува.

I. Ментална ретардација

1. Дефинирање на проблемот

Голем број научници дале дефиниции за менталната ретардација. Постојат според Јакулик пет основни критериуми кои се наоѓаат во разни дефиниции. Три од овие пет критериуми се опфатени скоро во сите дефиниции, додека другите два се присутни во повеќето дефиниции, но не и во сите.

Првиот критериум укажува дека менталната ретардација води потекло од развојниот период. Многу автори го лимитираат развојниот период на осумнаесеттата година од животот, а некои мислат дека тој се завршува во шеснаесеттата година.

Вториот критериум значаен за дијагностицирање на менталната ретардација е интелектуалниот дефицит. Може да се каже дека токму по ова прашање се создава најголемо несогласување помеѓу авторите. Од еуфорични тврдења на некои од научниците дека овој критериум е единствено валиден за откривање на менталната ретардација, доаѓаме до такви крајности како што е негирање на овој критериум од страна на други автори, кои дури во своите дефиниции и не го споменуваат.

Третиот критериум задолжително присутен во сите дефиниции е социјална неадекватност. Според овој критериум личноста која не е способна да ги исполнува барањата на средината, е ментално ретардирана

Преостанатите два критериуми кои се наоѓаат во многу дефиниции, но не и во сите се: органска основа на состојбата на менталната ретардација и неизлечивост на состојбата.

Овде ќе ги споменеме дефинициите кои најмногу заслужуваат внимание

Според американската асоцијација за ментална ретардација (А.А.М.Д.) "Ментална ретардација е функционирање на ниско интелектуално ниво од просечната популација, која се појавува за време на развојниот период, а е поврзано со лошо адаптивно однесување" (Јакулиќ 1985).

Според новата дефиниција на Светската здравствена организација (ICD-10,1992): "Ментална ретардација е состојба на запреен или непотполн психички развој кој особено се карактеризира со пореметување на овие способности кои се појавуваат во текот на развојниот период и кои придонесуваат на општото ниво на интелигенција, како што се корнитивните, говорните, моторните и социјалните способности".

Според Правилникот за начинот на водењето евиденија и категоризација на хендикепираните деца и младинци во Македонија ("Сл. весник на СРМ" бр. 8/81) под ментално ретардирани деца и младинци се подразбираат: "Деца и младинци со испод просечно интелектуално функционирање кое се јавува во развојниот период и е пропратено со несоодветно адаптивно однесување и отежната социјална интеграција и кои според резултатите од испитувањето на интелигенцијата, имаат коефициент на интелигенција од 0 - 70".

Менталната ретардација се дефинира од социјално-економски, психолошки, педагошки и медицински аспект. Секој од нив има тесно професионален приод, специфично интерпретирање и изолирано дефинирање.

2. Карактеристики на ментално ретардираните деца

Децата со ментална ретардација имаат исти основни физички социјални и емоционални потреби како и другите деца. Нивниот развој ги следи истите законитости на развојот кои важат за децата од општата популација, но темпото им е изразито успорено, а според степенот на ретардација ограничено т.е. лимитирано. (Ѓорѓевиќ Д., 1982)

Од гледна точка на неуропсихологијата на развојниот период Бојанин (1985) дава одредени карактеристики кои се својствени за ментално ретардираните деца.

Кај ментално ретардираното дете емоционалните потреби се издиференцирани на многу пониско ниво од неговата возраст, што е важно и за мотивирање на психомоторните ангажирања и за обликот на неговото извршување. Тешко ги одлагаат задоволувањата, лесно

преминуваат од расположение во нерасположение и делуваат "детски" и "незграпно". Доживувањето на околината е нехомогено, необединетоста и крутоста на емотивните доживувања се главно обележје на нивниот емотивен живот.

Говорот е често недоволно развиен веќе на планот на функцијата и обликувањето на гласот, зборовите и речениците, а некогаш е сосема неразвиен или се јавува подоцна по организирани активности од психомоториката усмерени кон социјалната средина.

Следните карактеристики кои можат да се забележат кај ментално ретардираните деца се:

- Замор на вниманието, детето не може подолго да се усмерува на вршењето на волевите усмерени активности, особено во областа на ангажирањето на интелигенцијата и мислењето;

- Просторно-временските замки се разградени и доживеани само парцијално, па детето кон нив така и се однесува;

- Памтењето е емоционално и селективно и е усмерено само кон деловите на реалноста;

- Овие деца не се способни од конкретните искуства сами да извечат заклучок на ниво на сознавање и тоа сознавање да се користи во наредните слични ситуации;

- Искуствата стекнати на било кој план не можат да се воопштуваат, па според тоа мислењето никогаш не се организира во услови на полна кохерентност.

II. Специфичности на релацијата ментално ретардирано дете - неговите родители

Денес се смета дека ментално ретардираното дете треба да живее во своето семејство, во природната социјална благосостојба. Неспорно, менталната ретардација претставува континуиран про-блем на одредени неспособности на хендикепираната личност во текот на целиот нејзин живот. Во постигнувањето што поефикасен и подобар третман и рехабилитација, семејството на ретардираното дете има примарна улога, бидејќи во него се стекнува воспитување, спроведува тренинг, развива социјално однесување, а исто така тука се стекнува и емоционална стабилност

Социоекономскиот статус на родителите, нивната образовна структура, етничките, културните и религиозните аспекти можат да имаат далекусежни последици врз интелектуалниот и социјалниот развој на ментално ретардираното дете (Јакулиќ 1992). Во текот на едно истражување што го направивме за периодот 1986 - 1990 година дојдовме до интересни податоци кои истовремено и загрижуваат во однос на образовната структура на родителите на ментално ретардираните деца и младинци кои се дијагностицирани и разврстени во Заводот за ментално здравје - Скопје. Повеќето татковци на овие деца се без образование и

со основно образование. Нивниот однос спрема останатите изнесува 70%. И во однос на образовната структура на мајките состојбата е иста па дури и полоша. Имено процентот на мајките со основно образование и без образование, во однос на останатите изнесува околу 89%. Ако претпоставиме дека сите овие родители со ниска образовна структура имаат и низок стандард на живот (лоши социјални услови), ќе може да заклучиме дека менталната ретардација главно настанува како резултат на лоши средински услови (тоа најмногу се однесува на лесната ментална ретардација).

Националната структура е исто така интересна. Повеќето ментално ретардирани деца се од албанска и ромска националност. Имајќи ги предвид религиозните аспекти и големината на нивните семејства следува дека појавата на ментална ретардација би требало да зависи и од големината на семејството кое со себе носи низок социоекономски статус и лоши услови на живеење (овде исто најмногу се мисли на лесната ментална ретардација).

Во современата литература поголемиот број автори ги подвлекуваат патолошките ефекти на ментално ретардираниот член врз останатите членови на семејството. Родителите се опишуваат како анксиозни, со изразено чувство на вина, толку многу се окупирани со своите патолошки одбрани и проблеми така што на ретардираното дете му е отежнат развојот. Факт е дека многу семејства имаат проблеми, но има и не мал број семејства на ретардирани деца кои се спремни и способни да му овозможат на детето правилен развој. Некои од родителите психички се здрави, добро прилагодени, ефикасни, додека другите се неприлагодливи, неуротични, па дури и психотични уште пред да се роди ретардираното дете, така што во тој случај нивните реакции кон ретардираното дете се обоени со нивната сопствена личност

Реакцијата на родителите во моментот на поставувањето дијагноза на ментална ретардација е индивидуална. Интензитетот на одговорот и манифестацијата варира во зависност од динамичките фактори: личноста на родителите, природата на бракот, родителските аспирации во однос на детето, разни девијантности, социоекономскиот слој на кој припаѓаат родителите и др.

- Првата реакција е шок. Оваа емоционална реакција се манифестира кај сите родители во моментот кога ќе дознаат дека нивното дете е ментално ретардирано. Мал е бројот на родители кои однапред не мислат на иднината на своето дете, неговите способности и животни услови. Големината на емоционалната реакција зависи од личноста на родителите, моментот кога е поставена дијагнозата и тежината на попреченоста т.е. менталната ретардација.

- Одбивањето е патолошка одбрана која е многу честа и се надоврзува на емоционалната реакција - шок. Како облик на одбивање се манифестира претендирање на родителите таквото дете да го водат кај разни специјалисти, а сè заради потсвесната желба дека некој од нив

ќе ја порекне дијагнозата и ќе го прогласи детето нормално. Родителите гледаат дека нивното дете не е нормално но се трудат на сите начини да го префрлат неговото заостанување во развојот на училиштето, на пример со некој друг хендикеп (слабо гледа, слуша и сл.).

- Вината и срамот според многу автори се многу чести емоционални реакции кај родителите. Многу родители ги доживуваат своите деца како нив самите, па ако е тоа ретардирано се чувствуваат виновни и сметаат дека треба да бидат казнети.

- Како резултат на вината и срамот често се јавува и прекумерна заштита. Во тој случај, обично мајката целото свое време го посветува на ретардираното дете, занемарувајќи го семејството, здравите деца и социјалните обврски. Психоаналитичарите ваквото однесување на родителите го препишуваат на патолошкиот одбранбен механизам познат под името реактивна формација.

- Огорченост се јавува кај оние родители кои во своето хендикепирано дете гледаат пречка во личното социјално напредување и релациите со околината. Кога средината не го прифаќа нивното дете родителите изразуваат огорченост, како спрема детето, така и спрема околината.

- Зависта се појавува како резултат на реакцијата на родителите спрема тугите здрави деца.

- Отфрлањето е најтешката реакција, а наоѓа своја подлога првенствено во личноста на родителите. Родителите кај кои се јавува стремеж за отфрлање во основа се перфекционисти.

- Тагата е општа реакција и се јавува кај сите родители кои имаат ментално ретардирано дете. Таа е присутна низ целиот живот на родителите и според Olshansky (1962) тоа не е патолошка реакција, туку природен и нормален одговор на хендикепот.

- Прифаќањето на детето е најчестиот облик на однесување на родителите спрема своето ментално ретардирано дете, а во основа означува способност на родителите во потполност да ја прифатат реалноста во која живеат и своето ретардирано дете.

Некои автори (Левандовски, Павер, Теодоровиќ - 1972) констатирале скала за мерење на ставовите на родителите кои имаат ментално ретардирано дете. Врз основа на скалата е направен прашалник кој содржи 15 латентни димензии на ставови на родителите спрема своето ментално ретардирано дете. Тој прашалник изгледа вака:

I. Одбивање на детето

1. Потценување на способностите на детето
2. Преценување на способностите на детето
3. Агресивност спрема детето
4. Бегство од детето

II. Презаштитиување на детето

III. Вина

1. Обвинување на самиот себе
2. Префрлување на вината врз друг

IV. Срам

V. Поттиштеност

VI. Грижа за иднината на детето

VII. Социјална изолација

VIII. Помирување со фактот дека детето е со ментална ретардација

IX. Активност на родителите

1. Активност на родителите во однос на воспитувањето и образованието на детето.

2. Стремеж на родителите за стекнување знаења од областа на менталната ретардација.

3. Ангажираност на родителите во активирањето на околината.

Прашалникот е подготвен во прелиминарно испитување на група од 40 родители чии деца се ментално ретардирани.

III. Заклучок со предлог мерки

Во каква личност ќе се формира детето зависи во прв ред од родителите т.е. семејството во кое тоа живее, емоционалната стабилност, вредностите, ставовите и почитувањето на личноста на детето. Тоа важи како за нормалните деца така и за децата кои се ментално ретардирани.

Поаѓајќи од фактот дека родителите играат важна улога во животот на детето, потребно е тие да се вклучат во рехабилитацијата на своето ретардирано дете, што секако зависи од повеќе фактори. Затоа ги предлагаме следните мерки:

1. Едукација на родителите која би опфаќала:

- Промена на ставот на одбивање на неприфаќањето на своето хендикепирано т.е. ментално ретардирано дете.

- Запознавање на родителите со преостанатите, очуваните функции кои треба максимално да се развиваат.

- Разбирање и прифаќање на своето дете што има потреба како секое друго дете и обрнување вонредна грижа и внимание на тоа дете.

2. Дефектолозите кои во наставата работат заедно со родителите да ги решаваат воспитните проблеми било во училиштето или во родителскиот дом. Родителите да бидат запознати со успехот на учениците (своите деца) и дали тој успех е адекватен или не со оглед на нивните способности.

3. Организирање "викенд средби". На овие средби се собираат стручни лица (дефектолог, психолог, социјален работник, педагог, невропсихијатар, медицински сестри, физиотерапевт) заедно со родителите и нивните ретардирани деца, каде што се изведуваат разновидни активности по системот на една терапевска заедница.

Ваков облик на соработка успешно да се применува кај нас во организација на Друштвото за помош на ментално ретардирани лица на Македонија.

4. Психотерапија и разговор на родителите со соодветните стручни тимови кои работат во постојните стручни установи.

5. Патронажна посета на семејството со пружање стручна и финансиска помош, разговор со родителите за постојните проблеми.

6. Запознавање на пошироката јавност со проблемот на менталната ретардација преку дневниот печат, списанија, написи, радио и телевизиски емисии, со учество на родителите и стручните лица.

7. Организирање разни семинари, советувања, манифестации и приредби со цел да се актуелизира проблемот на менталната ретардација.

Значи, потребно е ова општество да ги прифати ментално ретардираните деца исто како и нормалните деца и да им овозможи среќно детство, непречен развој во границите на нивните можности.

Сето тоа треба да биде изразено со максимално почитување на нивната личност, со голема љубов и внимание. Без да ги прифатиме такви какви што се, со разни предрасуди и табу теми, нема да ја постигнеме основната цел за која се залагаме како научници, стручњаци и хуманисти, а тоа е нивната социјализација. Без наша помош, без помош на општеството, ментално ретардираните деца и нивните родители нема да можат да го најдат своето место како рамноправни членови во средината во која живеат.

ЛИТЕРАТУРА

1. Bojanin S.: Neuropsihologija razvojnog doba i opšti redukativni metod, Zavod za uđbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1985 g.
2. Ђорђевиќ Д.: Психологија ментално заосталих лица, Дечје Новине, Горњи Милановац, 1982
3. ИЦД, 10: Класификација менталних поремећаја и поремећаја понашања, Завод за уђбенике и наставна средства, Београд 1992.
4. Јовев Ј.: Психопатологија и ментална ретардација, Скопје 1992.
5. Јакулиќ С.: Рехабилитација ментално ретардираних лица, Завод за уђбенике и наставна средства, Београд 1985.

6. Јакулић С.: Специфични проблеми на релацији ментално ретардирано дете-његови родитељи (реферат) и друштвена брига о деци са сметњама у развоју, Београд 1982.
7. Jordan T.: The mentally retarded - second edition, Illinois 1966
8. Обединети нации: Семејството и инвалидитетот, 1994 меѓународна година на семејството.
9. Правилник за распоредување и евиденција на децата попречени во физичкиот и психичкиот развојот. "Службен весник на СРМ" бр. 8/81.
10. Teodorović B, Levandovski D.: Odnos roditelja prema djetetu s mentalnom retardacijom, Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 1986.
11. Teodorović B, Levandovski D.: Kako poticati dijete s mentalnom retardacijom - priručnik za roditelje ., Fakultet za defektologiju sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 1986.

Goran AJDINSKI

A MENTALLY RETARDED CHILD AND ITS PARENTS

(Resume)

The mental retardation is a complex condition and handicap which attack a person as an individual with biopsychosocial characteristics, so it is very difficult to constitute its definition.

A mentally retarded child has differently characteristics than normal children and it lives in one specific life situation. The handicap and bad situation where these children have been situated depend on great number of environmental factors as: bad socioeconomic conditions, educational and national structure and personality of their parents, the nature of marriage interactions etc.

The parents who have to be the base support in mentally retarded child life have passed through heavy period until they accept a child in this condition and give opportunity for right development and happy childhood.

To realise this task in the role of parents and to support the rehabilitation process with great success it is necessary to educate and to acquaint them with mental retardation problem on time and correctly way. At the same time a great effort by specialists and whole community is needed.

Only with our unselfish help we can expect the positive results in the field of mentally retarded children integration and socialization.